

Rozdział I. Uwagi wprowadzające

§ 1. Przedmiot analizy

Celem, jaki stawia autor przed niniejszym opracowaniem, jest rozstrzygnięcie, po przeprowadzeniu analizy z punktu widzenia modelu nieważności bezwzględnej wytworzonego przez polskie prawo cywilne (ujmowane na tle porównawczym z modelowymi europejskimi porządkami prawnymi), czy i w jakim stopniu pojęcie nieważności bezwzględnej znajduje zastosowanie w prawie spółek kapitałowych.

W toku analizy dotyczącej nieważności uchwał organów spółek kapitałowych, po pierwsze zostanie rozstrzygnięta relacja między pojęciem uchwały a pojęciem czynności prawnej, której określenie ma pierwszorzędne znaczenie dla ustalenia, czy i w jakim zakresie do uchwał mogą znaleźć zastosowanie przepisy o czynnościach prawnych.

Następnie badaniu zostaną poddane przesłanki podmiotowe i przedmiotowe dla zaskarżenia uchwały, w celu wyjaśnienia, jak mają się one do uprawnienia żądania stwierdzenia nieważności bezwzględnej, które może zostać podniesione przez każdego mającego w tym interes prawny. W szczególności zostanie rozstrzygnięta kwestia zamkniętego lub otwartego charakteru katalogu uprawnionych do zaskarżania uchwał, ze szczególnym naciskiem na przypadki graniczne, co do których uprawnienia do zaskarżania uchwał toczy się spór w doktrynie, jak również charakter orzeczenia sądowego stwierdzającego nieważność uchwały zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia) spółki w porównaniu z orzeczeniem o stwierdzeniu nieważności czynności prawnej.

W toku analizy przesłanek przedmiotowych do zaskarżenia uchwały, zbadany zostanie problem zakresu pojęcia sprzeczności z prawem w rozumieniu art. 425 KSH. W szczególności rozstrzygnąć należy kwestię znaczenia sprzeczności uchwały z normami prawnymi o charakterze dyspozytywnym, a także kwestię relacji między pojęciami sprzeczności z dobrymi obyczajami i sprzeczności z zasadami współżycia społecznego.

Wyjaśnione zostanie również, czy regulacja zaskarżania uchwał powództwem o stwierdzenie nieważności jest regulacją kompletną, czy wymaga uzupełnienia w drodze odpowiedniego zastosowania przepisów KC.

Bardzo interesującym zagadnieniem jest kwestia, czy i w jaki sposób reguły ogólne KC dotyczące czynności prawnych, a zwłaszcza wad oświadczeń woli, znajdują zastosowanie w odniesieniu do uchwał, zarówno będących, jak i niebędących czynnościami prawnymi. Zagadnienie to wymaga rozstrzygnięcia niezależnie od ustalonej relacji między bezwzględną nieważnością czynności prawnych a nieważnością uchwał w rozumieniu KSH.

W toku badania instytucji nieważności uchwał rozstrzygnąć należy również kwestię relacji między nieważnością a nieistnieniem uchwały. Pojęcie (i samo „istnienie”) tzw. uchwał nieistniejących jest jednym z najbardziej dyskusyjnych elementów nauki o uchwałach i wyjaśnienie go wydaje się istotne w toku charakteryzowania pojęcia nieważności uchwały.

Wreszcie, zostanie rozważona potrzeba zmian redakcyjnych KSH w części regulującej sankcję nieważności uchwały (art. 252 i art. 425 KSH).

W ramach analizy bloku zagadnień odnoszących się do nieważności aktów reprezentacji kluczowe znaczenie należy przypisać rozstrzygnięciu o konsekwencjach reprezentacji spółki przez osoby występujące w charakterze jej organu (faktycznie wchodzące lub niewchodzące w jego skład) z naruszeniem zasad reprezentacji. Jest to zagadnienie o fundamentalnym znaczeniu dla oceny wszelkich działań organów osób prawnych.

W ramach analizy tego zagadnienia zostanie rozważona potrzeba wprowadzenia zmian w art. 39 KC, w kierunku umożliwienia potwierdzenia czynności dokonanych z naruszeniem zasad reprezentacji.

Wreszcie, w ramach analizy zagadnienia tzw. nieważności spółki kluczowe znaczenie ma rozstrzygnięcie o charakterze prawnym tej sankcji, a w konsekwencji – o zgodności polskiego rozwiązania ustawowego z rozwiązaniem wprowadzonym na poziomie europejskim.

§ 2. Ograniczenia przedmiotu analizy

Dla czystości i spójności wywodu, autor ogranicza analizę zakreślonych powyżej zagadnień jedynie do spółek kapitałowych w rozumieniu prawa polskiego, tj. spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i spółki akcyjnej. Poza zakresem tego opracowania znajduje się analiza wskazanych powyżej zagadnień w odniesieniu do spółek osobowych. Dla postawienia wniosków o charakterze wspólnym dla spółek osobowych i kapitałowych (takich jak wnioski co do charakteru prawnego uchwał), powoływanie i analiza przykładów dotyczących spółek osobowych stanowiłyby zbędne *superfluum*, natomiast co do zagadnień, w których instytucje prawa spółek osobowych i kapitałowych uregulowane są odmiennie,

zagadnienia z zakresu prawa spółek osobowych zasługują na oddzielną, pogłębianą analizę, która nie znalazła miejsca w ramach zakreślonych dla niniejszej rozprawy.

Nieco odmienne przyczyny leżą u podstaw wyłączenia z zakresu przeprowadzonej analizy bloku zagadnień związanych z nieważnością łączenia, podziału i przekształcenia spółki. Do uchwał organów właścicielskich dotyczących łączenia spółek¹, podziału spółki² oraz przekształcenia spółki³ znajdują zastosowanie przepisy ogólne o uchyleniu i stwierdzeniu nieważności spółki, z odmiennosciami dotyczącymi skróconego terminu⁴ i ograniczenia podstawy zaskarżenia⁵. Uwagi o charakterze ogólnym, jak i wnioski wysnute w oparciu o analizę przepisów ogólnych o zaskarzaniu uchwał, znajdują pełne zastosowanie do uchwał połączeniowych. Z kolei skutki orzeczenia o uchyleniu lub stwierdzeniu nieważności uchwały⁶ sytuują się w polu zagadnień analizowanych dla potrzeb konsekwencji art. 21 KSH (rozwiązanie spółki).

Przyczyny rozwiązania spółki wskazane w art. 21 KSH mają odpowiednie zastosowanie do łączenia spółek lub podziału spółki, z zastrzeżeniem sześciomiesięcznego terminu do wydania orzeczenia⁷, liczonego od dnia połączenia lub podziału spółki.

¹ Art. 506 KSH.

² Art. 544 KSH.

³ Art. 567 § 1 KSH.

⁴ Termin na zaskarżenie uchwały połączeniowej lub podziałowej wynosi miesiąc od dnia powzięcia uchwały (odpowiednio art. 509 i 542 § 1 KSH), a dla uchwały przekształceniowej – miesiąc od powzięcia informacji o uchwale, nie więcej niż trzy miesiące od dnia powzięcia uchwały (art. 567 § 3 KSH), z tym że w przypadku połączenia transgranicznego orzeczenie o uchyleniu lub stwierdzeniu nieważności uchwały połączeniowej jest niedopuszczalne po dniu połączenia, a postępowanie zostaje umorzone w dniu połączenia (art. 516¹⁷ § 1 i 2 KSH). W praktyce znacznie ogranicza to możliwość zaskarzania uchwał połączeniowych w połączeniu transgranicznym (tym bardziej że art. 516¹⁸ KSH wprost reguluje możliwość wystąpienia przez spółkę o zgodę na rejestrację połączenia pomimo toczącego się postępowania wobec uchwały połączeniowej). Pewne funkcje ochronne przejmuje regulacja o odpowiedzialności spółki za szkodę wyrządzoną uchwałą sprzeczną z prawem, umową spółki (statutem) lub dobrymi obyczajami.

⁵ Powództwo nie może być oparte na zastrzeżeniach dotyczących wyłącznie stosunku wymiany udziałów lub akcji, o którym mowa w art. 499 § 1 pkt 2. Należy wskazać, że art. 509 KSH zawiera również normę instrukcyjną wyjaśniającą, że powództwo o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwały wnoszone po dniu połączenia należy skierować przeciwko spółce przejmującej/spółce nowo zawiązanej. Odpowiednią normę dotyczącą podziału zawiera art. 544 § 1 KSH.

⁶ Por. art. 510 KSH.

⁷ Por. art. 497 § 2 i art. 532 § 3 KSH.

Z tej przyczyny autor zdecydował o niewyodrębnianiu osobnej linii analizy dotyczącej tych, szczególnych i niezwykle interesujących, z innych punktów widzenia, uchwał.

§ 3. Zastosowane metody badawcze

Podstawową metodą zastosowaną w pracy jest metoda dogmatyczna. Rozwiązania legislacyjne opisujące poszczególne zagadnienia są analizowane w ramach instytucji prawa spółek, z zachowanym kontekstem prawa prywatnego oraz przy uwzględnieniu zasady pomocniczego stosowania regulacji KC (art. 2 KSH) w razie istnienia luki w przepisach KSH.

Z uwagi na charakter analizowanej problematyki, istotne znaczenie należy również przypisać metodzie prawnoporównawczej. Instytucje prawa polskiego są zestawiane z analogicznymi lub zbliżonymi instytucjami występującymi w wybranych porządkach prawnych krajów europejskich, tradycyjnie uważanych za modelowe, tj. z niemieckim, francuskim i angielskim⁸.

W ramach szczegółowej analizy zagadnień, co do których uregulowanie w prawie obcym jest analogiczne lub bardzo zbliżone, powoływane jest również orzecznictwo i poglądy obcej doktryny. W tym zakresie szczególne znaczenie mają odniesienia do dorobku doktryny i orzecznictwa na gruncie prawa niemieckiego, w którym instytucje ogólne i szczegółowe polskiego prawa prywatnego są dobrze znane.

⁸ Mówiąc o angielskim porządku prawnym, autor ma na myśli system prawny stosowany na terytorium Anglii i Walii, nie analizując odmienności występujących w Szkocji i Irlandii Północnej, także wtedy, kiedy wynikają one z aktów prawnych zasadniczo wspólnych dla Zjednoczonego Królestwa (jak *Companies Act* z 2006 r.).

Rozdział II. Nieważność czynności prawnych – zagadnienia ogólne

§ 1. Wprowadzenie – stosowanie Kodeksu cywilnego w prawie spółek

Rozważania o możliwości i zakresie zastosowania na gruncie prawa spółek instytucji uregulowanej w prawie cywilnym warto rozpocząć od uwag natury ogólnej. W obecnym stanie prawnym, odmiennie niż pod rządami Kodeksu handlowego¹, obowiązującą jest zasada jedności prawa cywilnego. Jej wyrazem na gruncie prawa spółek jest art. 2 KSH, nakazujący do kwestii dotyczących tworzenia, organizacji, funkcjonowania, rozwiązywania, łączenia, podziału i przekształcania spółek handlowych (tj. do kwestii wskazanych w art. 1 § 1 KSH), w zakresie nieuregulowanym w KSH, stosować wprost przepisy KC, z wyjątkiem sytuacji, w których właściwość (natura) stosunku spółki handlowej wymaga, aby przepis KC był stosowanym odpowiednio. Artykuł 2 KSH wyraża zatem zarówno ogólną zasadę (o stosowaniu wprost KC), jak i regułę ograniczającą stosowanie KC wprost na rzecz stosowania odpowiedniego.

Nakaz stosowania KC wprost dotyczy sytuacji, w której spełnione są łącznie następujące warunki:

- 1) dana kwestia jest nieuregulowana w KSH i
- 2) natura stosunku spółki handlowej nie wymaga odpowiedniego zastosowania przepisu.

O nieuregulowaniu w KSH można mówić wtedy, gdy spełnione są łącznie następujące przesłanki:

- 1) nie ma podstaw do przyjęcia tzw. regulacji negatywnej w KSH;
- 2) nie ma w KSH rozstrzygnięcia zaistniałego problemu;

¹ Regulacja KH była odbiciem dualistycznej koncepcji prawa prywatnego, w myśl której w obszarze prawa handlowego unormowania prawa cywilnego stanowiły drugorzędne, pomocnicze źródło prawa (por. S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, KH. Komentarz, t. I, Warszawa 1997, s. 9). Od czasu wejścia w życie KC koncepcja ta stopniowo ewoluowała w stronę koncepcji monistycznej (por. S. Sołtysiński, [w:] S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, KSH. Komentarz, t. I, Warszawa 2006, s. 18).

3) nie ma przesłanek usprawiedliwiających wypełnienie luki przy wykorzystaniu innych przepisów KSH w drodze analogii (*analogia legis*)².

Regulacja negatywna występuje wtedy, kiedy należy uznać, że dana kwestia jest wyczerpująco uregulowana w KSH, z pominięciem przepisów KC³. W doktrynie wskazuje się ponadto, że oprócz przypadków dokonania wprost regulacji negatywnej, możliwe jest, że w określonych przypadkach za wyłączeniem zastosowania przepisów KC przemawiać będą dyrektywy wykładni funkcjonalnej norm zawartych w KSH⁴.

W przypadku stwierdzenia, że nie ma regulacji negatywnej, a jednocześnie w drodze interpretacji nie można w KSH odnaleźć rozwiązania analizowanego zagadnienia, należy rozstrzygnąć, czy przepisy KC można zastosować wprost, czy z uwagi na naturę stosunku spółki handlowej należy je stosować odpowiednio⁵.

Klauzula „odpowiedniego stosowania” przepisów innej ustawy jest klauzulą generalną o wielorakich funkcjach – umożliwia zachowanie elastyczności, a także dokonywanie dynamicznej wykładni mających mieć zastosowanie przepisów. „Odpowiednie stosowanie” przepisów KC oznacza, najogólniej rzecz ujmując, że możliwe są następujące sytuacje:

- 1) przepis KC można zastosować wprost (bez jakichkolwiek modyfikacji);
- 2) przepis KC wymaga uwzględnia odpowiednich modyfikacji;
- 3) przepisowi KC nie można zastosować z uwagi na odmiennosc stosunku spółki handlowej⁶.

Należy wyjaśnić, do jakiej konstrukcji odnosi się zastosowany w art. 2 KSH zwrot „natura (właściwość) stosunku spółki handlowej”, na podstawie którego określa się sposób stosowania norm zawartych w KC. W doktrynie wskazuje się⁷, że zwrot ten dotyczy zespołu cech charakterystycznych dla stosunku spół-

² Zob. M. Pazdan, Kodeks spółek handlowych a kodeks cywilny, PiP 2001, Nr 2, s. 30.

³ Por. M. Pazdan, Kodeks, s. 32.

⁴ Por. S. Soltysieński [w:] S. Soltysieński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, KSH. Komentarz, t. I, s. 19.

⁵ Należy pamiętać, że nawet w przypadku stosowania przepisów KC wprost, ze względu na odmiennosc stosunków społeczno-gospodarczych normowanych KSH, być może będzie konieczna modyfikacja stosowanych przepisów. Pogląd taki jest akceptowany w doktrynie, por. S. Grzybowski, [w:] S. Grzybowski (red.), System pr. cyw., t. I, Warszawa 1986, s. 114.

⁶ Por. S. Grzybowski, [w:] S. Grzybowski (red.), System pr. cyw., t. I, s. 114; A. Szumański, Łączenie się spółek w świetle kodeksu spółek handlowych, Pr. Sp. 2001, Nr 3, s. 16.

⁷ Por. S. Soltysieński, [w:] S. Soltysieński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, KSH. Komentarz, t. I, s. 21.

ki handlowej w ogólności, określonego typu spółki, a także konkretnego rodzaju tej spółki⁸.

W przypadku stwierdzenia, że w danym przypadku spełnione są oba warunki wskazane powyżej, zgodnie z art. 2 KSH istnieje możliwość bezpośrednio zastosowania przepisów KC. W konsekwencji, przepisy „czysto” handlowe konfrontowane mogą być z utrwalonymi instytucjami prawa cywilnego, takimi choćby jak reguły przypisania i interpretacji oświadczeń woli (art. 65 KC), zasada swobody kontraktowania (art. 353¹ KC) czy nieważność czynności prawnych. Dalsza analiza wymaga więc odwołania się do siatki pojęciowej KC, czy ogólniej – prawa cywilnego, przez pryzmat której będzie można przypatrzeć się konstrukcji i zastosowaniu pojęcia nieważności w prawie spółek kapitałowych.

§ 2. Pojęcie czynności prawnej

Pojęcie nieważności czynności prawnej ma za przedmiot, co oczywiste, czynność prawną. Rozważanie zagadnień związanych z nieważnością należy więc przede wszystkim odnieść do samego pojęcia czynności prawnej, do niedawna budzącego gorące spory w doktrynie prawa cywilnego⁹.

W obecnym stanie nauki prawa cywilnego nie budzi wątpliwości, że czynności prawne są odmianą czynności konwencjonalnych¹⁰, ujmowanych z kolei w ramach reguł konstytucyjnych. Także te pojęcia wymagają komentarza.

W języku polskim regułą nazywa się zarówno „zasadę postępowania ustanoną przez kogoś lub przyjętą na mocy zwyczaju”, jak i „formułę wyjaśniającą jakiegoś zjawiska”¹¹. W teorii prawa wyróżnia się dwojakiego rodzaju reguły: regulatywne – określające znaczenie istniejących już uprzednio zachowań, oraz

⁸ S. Soltysiński ([w:] S. Soltysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, KSH. Komentarz, t. I, s. 21) wskazuje, że oprócz cech charakterystycznych dla spółki handlowej i jej określonego typu ustawowego, należy przy określaniu natury stosunku spółki brać po uwagę także cechy charakterystyczne dla określonych zespołów stanów faktycznych o charakterze węższym niż ustawowy typ spółki – co prowadzi, przykładowo, do „uwzględnienia odmienności natury spółki publicznej – art. 4 § 1 pkt 6 KSH) i spółki prywatnej (np. zamkniętej spółki rodzinnej). W tej ostatniej spółce – mimo że stanowi ona spółkę akcyjną – można dopuścić znacznie większy margines autonomii woli stron, w zakresie podwyższenia ustawowego progu większości głosów wymaganej dla zmiany statutu, niż w spółce publicznej”.

⁹ Por. Z. Radwański, [w:] Z. Radwański (red.), System Prawa Prywatnego, t. II, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 2006, s. 32 i n.

¹⁰ Z. Radwański, Jeszcze w sprawie nieważności czynności prawnych, PiP 1986, Nr 6, s. 94.

¹¹ Słownik języka polskiego PWN, <http://sjp.pwn.pl/slownik/2573727/regula> (dostęp 5.1.2012 r.).

konstytutywne – tworzące nowe formy zachowań, jakie bez tych reguł w ogóle by nie istniały¹². Pojęcie reguł konstytutywnych zostało wprowadzone, nie bez kontrowersji¹³, do teorii prawa przez S. Czepitę¹⁴, który uważa, że przydatność reguł konstytutywnych sprowadza się do wykorzystania zespołu reguł jako szkieletu, który stanowić ma podstawę rozstrzygnięcia o dokonaniu bądź niedokonaniu danej czynności konwencjonalnej, jak również na wyznaczeniu konsekwencji dokonania tej czynności konwencjonalnej.

Samo pojęcie czynności konwencjonalnych zostało dogłębnie wyjaśnione na gruncie teorii prawa, biorąc swój początek z teorii doniosłości prawnej (*Geltungstheorie*), wskazującej, że oświadczenie woli łącznie z wolą w nim wyrażoną przedstawiają znaczenie prawne. Konstytuują one zmianę sytuacji normatywnej wypowiadającego w stosunku do innych osób¹⁵. Przez wzbogacenie tej konstatacji o wnioski płynące z teorii performatyw¹⁶, w doktrynie wypracowano pojęcie czynności konwencjonalnej jako polegającej na tym, że „mocą pewnych wyraźnie ustanowionych lub zwyczajowo ukształtowanych reguł, pewnym czynnościom psychofizycznym lub czynności konwencjonalnej prostszej nadaje się sens społeczny, sens kulturowy”¹⁷.

W literaturze wskazuje się¹⁸, że na gruncie teoretyczno-prawnym wyróżnić można:

- 1) reguły sensu czynności konwencjonalnej, wskazujące, w jaki sposób danym czynnościom przypisuje się sens;
- 2) dyrektywy celowościowe, wskazujące, w jaki sposób dokonuje się danej czynności konwencjonalnej (w myśl przyjmowanych reguł sensu);

¹² J.R. Sarle, *Czynności mowy. Rozważania z filozofii języka*, Warszawa 1987, s. 7.

¹³ Por. S. Sołtysiński, *Nieważne i wzruszalne uchwały zgromadzeń spółek kapitałowych*, PPH 2006, Nr 1, s. 5.

¹⁴ S. Czepita, *Reguły konstytutywne a system prawny*, Szczecin 1996, s. 226–228.

¹⁵ K. Larenz, M. Wolf, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, München 2004, s. 442 i n., por. również A. Jędrzejewska, *Koncepcja oświadczenia woli w prawie cywilnym*, Warszawa 1992, s. 14.

¹⁶ Por. J.L. Austin, *Logic and Language*, Oxford 1953, s. 142. Performatywy to wypowiedzi o charakterze dokonawczym, które nie opisują rzeczywistości, lecz same w sobie stanowią określoną czynność (por. M. Gutowski, *Nieważność*, s. 4). Teoria performatyw została odniesiona do języka prawnego (por. L. Nowak, *Performatywy a język prawny i etyczny*, *Etyka* 1968, Nr 3, s. 147 i n.), przez konkluzję, że kontekst kulturowy wskazuje określony sens wypowiedzi. W rezultacie niektóre wypowiedzi mogą zmierzać do określonego rezultatu, szerszego niż wynikałoby to z prostego zestawienia słów. Wynika to ze skonstruowania tej wypowiedzi w sposób zgodny z regułami danego języka. Por. szerzej: M. Gutowski, *Nieważność*, s. 4.

¹⁷ Z. Ziemiński, [w:] *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997, s. 3.

¹⁸ M. Gutowski, *Nieważność*, s. 4.

3) ewentualne normy nakazujące dokonanie czynności konwencjonalnej danego rodzaju¹⁹.

Za pomocą tych reguł rozstrzyga się o istnieniu bądź nieistnieniu czynności konwencjonalnych.

Wśród czynności konwencjonalnych można wskazać czynności konwencjonalne doniosłe prawnie, których dokonanie wpływa na sytuację prawną podmiotu, tj. takie, „których dokonanie jest nakazane lub zakazane przez normę prawną lub takie, których dokonanie jest elementem sytuacji należącej do zakresu zastosowania jakiejś normy prawnej”²⁰. Dla wywołania skutków prawnych przez czynność konwencjonalną, niezbędne jest spełnienie wskazanych w prawie przesłanek dotyczących: podmiotu działającego²¹, okoliczności oraz samego zachowania²². Zachowanie zrealizowane przez podmiot jest nazywane substratem czynności konwencjonalnej doniosłej prawnie. W doktrynie wskazuje się ponadto, że dla zaistnienia czynności konwencjonalnej doniosłej prawnie „musi istnieć norma kompetencyjna, która nakazuje adresatowi zachować się w określony sposób wtedy, gdy podmiot wyposażony w kompetencję do dokonania określonej czynności konwencjonalnej uczyni z tej kompetencji użytek, realizując czynność-substrat w odpowiednich okolicznościach”²³, tj. norma wiążąca z zachowaniem podmiotu określone skutki prawne.

Wskazano, że systematyka zachowań nakazuje umieszczać czynności prawne w ramach czynności konwencjonalnych. Takie umiejscowienie czynności prawnych w ramach czynności konwencjonalnych, dla których zasady kreowania określają reguły konstytutywne, ma to praktyczne znaczenie, że za pomocą reguł konstytutywnych rozstrzyga się o ważności lub nieważności czynności nimi opisanej. Mówiąc najogólniej, charakter konstytutywny mają te reguły, których naruszenie znajduje konsekwencje w postaci nieważności czynności prawnej²⁴.

¹⁹ Por. *L. Nowak, S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński*, Czynności konwencjonalne w prawie, *Studia Prawnicze* 1972, Nr 33, s. 88–89.

²⁰ *M. Gutowski*, Nieważność, s. 8; *S. Czepita*, Reguły konstytutywne, s. 147 i n.

²¹ Taką przesłanką jest przykładowo zdolność podmiotu do określonego działania (zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych).

²² Por. *M. Gutowski*, Nieważność, s. 10.

²³ *M. Gutowski*, Nieważność, s. 11. Por. także: *Z. Ziemiński*, Kompetencja i norma kompetencyjna, *RPEiS* 1969, Nr 4, s. 23 i n.; *tenże*, [w:] *Zarys teorii prawa*, s. 34; *M. Piotrowski*, Normy prawne imperatywne i dyspozytywne, Warszawa 1990, s. 10; *K. Świrydowicz*, Analiza logiczna pojęcia kompetencji normodawczej, Warszawa 1981, s. 27–31 i 47–48.

²⁴ *S. Czepita*, Reguły konstytutywne, s. 233; *M. Gutowski*, Nieważność, s. 8. Rozumienie to odpowiada regułom sensu czynności konwencjonalnej według *Z. Ziemińskiego* ([w:] *Zarys teorii*, s. 30). Tematyka ta, choć bardzo interesująca i doniosła, przekracza ramy niniejszej rozprawy, dlatego szerzej por. *M. Gutowski*, Nieważność, s. 8 i n.

Na potrzeby dalszej analizy nie może wystarczyć samo wskazanie miejsca czynności prawnych w systematyce pojęciowej teorii prawa, należy zatem wyjaśnić, jak w niniejszej pracy rozumie się pojęcie czynności prawnej.

Pojęcie czynności prawnej jest w obecnym stanie nauki prawem pojęciem wieloznacznym, które może być rozumiane m.in. jako:

- 1) prawidłowo dokonana czynność konwencjonalna albo
- 2) potencjalny substrat czynności prawnej (działanie, co do którego należy dokonać oceny, czy jest ono czynnością prawną w znaczeniu wskazanym pod pkt 1)²⁵.

W pierwszym znaczeniu, czynnością prawną można nazwać jedynie doniosłą prawnie czynność konwencjonalną dokonaną prawidłowo. Czynnością prawną jest zatem, w tym znaczeniu, „oparta na oświadczeniu woli czynność konwencjonalna, za pomocą której podmioty cywilnoprawne, w sposób i przy spełnieniu przesłanek prawem przewidzianych, wywołują skutki w sferze prawa cywilnego”²⁶. Definicja ta odnosi się do pewnego modelu, w którym rozpatrywana czynność jest z założenia czynnością prawidłową. Nie obejmuje ona czynności prawnej dokonanej z takim naruszeniem reguł konstytucyjnych, które powoduje jej nieważność.

W drugim ze wskazanych znaczeń, przez pojęcie czynności prawnej rozumie się rzeczywiście dokonane działanie, o którym wiadomo, że zaistniało, nie wiadomo natomiast, czy jest ono prawidłowo dokonane i może wywołać skutki przewidziane w prawie dla danej czynności prawnej. W tym rozumieniu, czynnością prawną nazywa się potencjalny substrat czynności prawnej²⁷, co do którego dopiero w następstwie analizy będzie można orzec, czy stanowi prawidłowo dokonaną czynność prawną, a jeżeli nie – jakie konsekwencje niosą stwierdzone nieprawidłowości²⁸.

²⁵ Część autorów wskazuje na rozumienie pojęcia czynności prawnej jako oświadczenia woli (por. szerzej A. Szpunar, Uwagi o pojęciu czynności prawnej, PiP 1974, Nr 12, s. 9). Jest to jednak stanowisko niepoprawne metodologicznie, błędnie utożsamiające pojęcie czynności prawnej z jednym z jej elementów. Nie będzie ono przedmiotem dalszych rozważań.

²⁶ Za M. Gutowski, Nieważność, s. 19. Por. tam obszerną analizę dotyczącą konstrukcji tej definicji.

²⁷ Por. M. Gutowski, Nieważność, s. 22. Konstrukcją substratu czynności prawnej posługuje się także Z. Radwański (nazywając go „zewnętrznym przejawem oświadczenia woli”) – por. Z. Radwański, [w:] Z. Radwański (red.), SPP, t. 2, s. 40, oraz S. Czepita, Reguły konstytucyjne, s. 191 i n.

²⁸ Stanowcze rozstrzygnięcie sporu o to, czy w zakresie pojęcia czynności prawnej mieszczą się czynności prawne nieważne pozostaje poza zakresem niniejszej rozprawy. Por. szerzej T. Gindert-Studnicki, O nieważnych czynnościach prawnych w świetle koncepcji czynności konwencjonalnych, PiP 1975, Nr 4, s. 72. Dla potrzeb dalszego wywodu pojęciem czynności prawnej nazywa się – z pewnymi zastrzeżeniami, o których niżej – prawidłową czynność prawną.

Powyższe rozróżnienie nabiera praktycznego znaczenia zwłaszcza w toku dyskusji o nieważności czynności prawnych. W razie zaistnienia nieważności, analizowana czynność konwencjonalna nie jest czynnością prawną w znaczeniu pierwszym, jest nią natomiast w znaczeniu drugim. Dlatego należy wyjaśnić, że co do zasady w dalszej części pracy termin „czynność prawna” oznacza prawidłowo dokonaną (ważną) czynność konwencjonalną. Ze względów praktycznych, wynikających z powszechnie przyjętej konwencji językowej, trudno byłoby jednak całkowicie wyeliminować użycie terminu „czynność prawna” dla określenia potencjalnego substratu czynności prawnej, przy czym na znaczenie terminu wskazywać będzie kontekst jego użycia. W razie gdyby kontekst niedostatecznie wskazywał przypisywane użytemu terminowi znaczenie, używane będą także terminy „ważna czynność prawna” i „substrat czynności prawnej”.

Czynność prawna charakteryzuje się, poza okolicznością, że sposób jej dokonania jest regulowany normatywnie, także celem działania, jakim jest wywołanie skutków w sferze prawnej, dotyczących stosunku prawnego²⁹, z którym jest związana dana czynność. Dlatego ważność czynności prawnej ma znaczenie dla stosunku prawnego, w ramach którego została dokonana.

§ 3. Czynności prawne nieważne a inne rodzaje wadliwych czynności prawnych – ogólne uwagi o systematyce

Problematyka wadliwości czynności prawnych, a zwłaszcza systematyka wadliwości, stanowi w polskiej nauce prawa zagadnienie niezwykle dyskusyjne. Wielu autorów proponuje własne zestawienia systematyczne, różniące się zarówno sposobem klasyfikacji, nazewnictwem, jak i zakresami poszczególnych wskazywanych rodzajów wadliwości. Zagadnienie to ma duże znaczenie praktyczne, z uwagi na konsekwencje stwierdzenia i określenia rodzaju wadliwości analizowanej czynności prawnej dla sytuacji prawnej podmiotów – stron danego stosunku prawnego. Nie bez znaczenia jest także użycie takiej, a nie innej siatki pojęciowej właściwej dla wadliwości czynności prawnych przez ustawo-

²⁹ Pojęcia stosunku prawnego i związanego z nim prawa podmiotowego są pojęciami różnorodnie definiowanymi w nauce prawa. Dla potrzeb niniejszej rozprawy przyjmuje się szeroką definicję, zgodnie z którą przez stosunek prawny rozumie się: „uprawnienia, kompetencje (o charakterze złożone procesowych lub do dokonania innych czynności konwencjonalnych) czy wreszcie złożone sytuacje prawne pewnych podmiotów będące zespołami połączonych ze sobą w różny sposób uprawnień, roszczeń czy kompetencji” (por. S. Wronkowska, *Analiza pojęcia prawa podmiotowego*, Poznań 1973, s. 52–56; M. Gutowski, *Nieważność*, s. 38).

dawcę w poszczególnych aktach prawnych. Dlatego też na początku niniejszej rozprawy należy wskazać przyjętą dla celów dalszej analizy systematykę.

Jest bezdyskusyjne, że różnice pomiędzy poszczególnymi, identyfikowanymi przez autorów, typami wadliwości czynności prawnych „opierają się zarówno na odmienności reguł, które zostają naruszone (w sensie konstrukcyjnym), jak i na odmienności konsekwencji prawnych będących następstwem naruszenia określonych reguł (w sensie skutkowym)”³⁰. Istotność konsekwencji zaistnienia poszczególnych wadliwości powoduje, że opracowane na gruncie polskiego prawa systematyki opierają się w zasadzie na kryterium skutkowym.

S. *Soltysiński*³¹ proponuje podział wadliwych czynności prawnych na: bezwzględnie nieważne, wzruszalne na mocy oświadczenia woli lub orzeczenia sądu, kulejące (bezskuteczność zawieszona) oraz dotknięte sankcją bezskuteczności względnej. Z. *Radwański*³², wyłączając czynności bezwzględnie nieważne z zakresu pojęcia wadliwych czynności prawnych, proponuje podział tych ostatnich na wzruszalne (nieważne względnie), dotknięte bezskutecznością zawieszoną, względnie bezskuteczne oraz częściowo bezskuteczne. W klasycznym już opracowaniu podręcznikowym, A. *Wolter*³³ dzieli sankcje wobec wadliwych czynności prawnych na: nieważność bezwzględną, nieważność względną, bezskuteczność zawieszoną oraz bezskuteczność względną. Już powołanie przedstawionych wyżej modeli systematyki jasno wskazuje, że autorzy dalecy są od zgodności co do klasyfikacji wadliwości dotyczących czynności prawne oraz ich konsekwencji³⁴.

³⁰ Por. *M. Gutowski*, *Nieważność*, s. 45.

³¹ *S. Soltysiński*, *Nieważne i wzruszalne uchwały zgromadzeń*, s. 5.

³² *Z. Radwański*, [w:] *Z. Radwański* (red.), *SPP*, t. 2, s. 438.

³³ *A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk*, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1999, s. 328.

³⁴ Wyczerpujące omówienie proponowanych w literaturze modeli systematyki wydaje się niecelowe, a także przekraczające ramy tematyczne niniejszej rozprawy. Przykładowo można wskazać, że tworzeniem klasyfikacji wadliwości dotyczących czynności prawnych zajmowali się także, między innymi: *S. Grzybowski* ([w:] *S. Grzybowski* (red.), *System pr. cyw.*, t. I, s. 594), który przyjmuje: nieważność (bezskuteczność), wzruszalność (unieważnialność), bezskuteczność zawieszoną oraz bezskuteczność względną; *K. Gandor* (Konwersja nieważnych czynności prawnych, *SC* 1963, t. IV), który wyróżnia: nieważność, wzruszalność, bezskuteczność względną, bezskuteczność zawieszoną oraz unieważnialność; *A. Szpunar* (Zarząd majątkiem wspólnym małżonków, *NP* 1956, Nr 10, s. 38), wyróżniający: nieskuteczność bezwzględną (nieważność bezwzględną), nieskuteczność warunkową (bezskuteczność zawieszoną) oraz nieskuteczność względną (bezskuteczność względną); oraz *B. Lewaszkiewicz-Petrykowska* ([w:] *S. Grzybowski* (red.), *System pr. cyw.*, t. I, s. 702), wyróżniająca: nieważność (rozumianą również jako bezskuteczność), wzruszalność, bezskuteczność zawieszoną oraz bezskuteczność względną. Pełne zestawienie systematyk proponowanych na gruncie prawa polskiego wraz z komentarzem – zob. *M. Gutowski*, *Nieważność*, s. 46 i n.

Próba uporządkowania poszczególnych kategorii pojęciowych odnoszących się do wadliwości czynności prawnych musi wyjść od ustalenia, przynajmniej w podstawowym zakresie, wzajemnych relacji pojęć używanych w literaturze.

Jak widać z przytoczonych powyżej stanowisk, zgodnie z dominującym w doktrynie poglądem, w klasyfikacji czynności prawnych obarczonych nieprawidłowościami, podstawową, najszerszą klasą jest klasa czynności wadliwych. Obejmuje ona zarówno czynności nieważne³⁵, jak i dotknięte brakami innego rodzaju.

Znaczna rozbieżność stanowisk pojawia się przy próbach określenia znaczenia terminu „bezskuteczność”, który zdaniem niektórych autorów jest różnorodny z pojęciem wadliwości³⁶. Część autorów, idąc za poglądami nauki niemieckiej³⁷, przyjmuje bardzo szerokie rozumienie bezskuteczności. W Kodeksie cywilnym, zasadniczo używa się go do oznaczenia skutku wadliwości polegającego na braku wszystkich lub niektórych zamierzonych skutków dokonanej czynności³⁸. Pojęcie bezskuteczności mieści się też w językowej konwencji „bezskuteczności zawieszony”, oznaczającej tymczasowy brak skutków prawnych czynności, o której nie można powiedzieć, że jest nieważna³⁹. Należy zatem jednoznacznie odróżnić bezskuteczność czynności prawnych od ich nieważności.

Nieważność można uznać za najostrzej i najbardziej jednoznacznie zakreśloną kategorię sankcji wobec wadliwych czynności prawnych⁴⁰. Świadczyć

³⁵ Dominujący, acz nie jednogłówny pogląd, uznaje nieważność za skrajną postać wadliwości. Por. S. Sottysiński, Nieważne i wzruszalne uchwały, s. 5. Inaczej Z. Radwański, [w:] Z. Radwański (red.), SPP, t. 2, s. 438.

³⁶ Por. Z. Radwański, [w:] Z. Radwański (red.), SPP, t. 2, s. 438–439.

³⁷ W niemieckiej nauce prawa, terminem *Unwirksamkeit* określa się najszerszą, najogólniejszą kategorię, obejmującą wszystkie postacie wadliwości czynności prawnych. Nieważność jest generalnie uważana za najsilniejszy stopień bezskuteczności czynności prawnej – czynność dotknięta nieważnością jest w sposób trwały bezskuteczna. Por. K. Larenz, M. Wolf, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, s. 795.

³⁸ Por. art. 250 § 3 KC (bezskuteczność umowy o zmianę pierwszeństwa w następstwie wygaśnięcia prawa, które ustąpiło pierwszeństwa), art. 519 § 2 pkt 2 KC (bezskuteczność oświadczenia wierzyciela wyrażającego zgodę na przejęcie długu na podstawie umowy między dłużnikiem a osobą trzecią, jeżeli wierzyciel nie wiedział, że osoba przejmująca dług jest niewypłacalna), art. 558 § 2 KC (bezskuteczność wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności z tytułu rękopisami, jeżeli sprzedawca zataił podstępnie wadę przed kupującym), art. 823 § 1 KC (bezskuteczność wskazania uprawnionego do otrzymania sumy ubezpieczenia, jeżeli zmarł on przed śmiercią ubezpieczonego albo umyślnie przyczynił się do jego śmierci).

³⁹ Por. art. 103 KC. Obrońcą tezy, że jedynie czynności skonstruowane w zgodzie z konstrukcyjnymi regułami konstytucyjnymi (a zatem nieobarczone sankcją nieważności) można rozpatrywać pod kątem ich bezskuteczności był w przedwojennej nauce prawa E. Till. Por. E. Till, O nieważności i bezskuteczności aktów prawnych, Przegląd Prawa i Administracji 1922, s. 305. Pogląd ten zasługuje na uwzględnienie z uwagi na jego walor porządkujący pojęcia.

⁴⁰ Kategoria nieważności czynności prawnych jest powszechnie akceptowana także w dorobku obcej nauki prawa: przykładowo, w nauce niemieckiej czy francuskiej. W Niemczech

o tym może już samo stwierdzenie, że istnieje normatywny, zamknięty katalog przyczyn nieważności czynności prawnej (por. § 4, poniżej)⁴¹. Zaistnienie którejś z tych przyczyn skutkuje nieważnością czynności prawnej nią dotkniętej. W doktrynie pojawiała się, skomentowana powyżej, wątpliwość teoretyków prawa⁴², czy nieważne czynności – obarczone wszak wadą w postaci naruszenia reguł konstrukcyjnych konstytucyjnych dla ich kreacji – należy w ogóle klasyfikować jako czynności prawne. Należy zauważyć, że nieważne czynności prawne, choć obarczone poważną nieprawidłowością, nie są zupełnie pozbawione skutków prawnych, i dlatego niezasadne jest ich ujmowanie poza kategorią czynności prawnych⁴³.

Wśród czynności wadliwych wskazać można również czynności wzruszalne (unieważnialne) – konstytucyjnym orzeczeniem sądu⁴⁴ lub wykonaniem prawa kształtującego⁴⁵. Nie są one czynnościami nieważnymi, nie można też mówić o ich bezskuteczności. Są to czynności ważne do momentu, w którym zostaną, w sposób w ustawie wskazany, uznane za nieważne.

Dotychczasowe rozważania doprowadziły do następującego uporządkowania: ogólną klasę stanowią czynności wadliwe, pośród których wyróżnia się (są to kategorie rozłączne) nieważność, wzruszalność i bezskuteczność⁴⁶.

Na marginesie rozważań klasyfikacyjnych należy wspomnieć o budzącym znaczne kontrowersje⁴⁷ zagadnieniu – istnienia lub nieistnienia tzw. czynności nie-

mówi się o czynnościach prawnych nieważnych (*Nichtige Rechtsgeschäfte*) jako niewywołujących skutków prawnych. Por. R. Sack, [w:] Staudingers, Kommentar zum BGB. Buch 1. AT, Berlin 2003, s. 10. W nauce francuskiej nieważne czynności prawne (obarczone *nullité absolue*) są bezskuteczne (por. J. Flour, J.L. Albert, E. Savaux, Droit civil. Les obligations. 1. L'acte juridique, Paryż 2004, s. 242). Również w prawie amerykańskim rozpoznaje się jako kategorię czynności nieważne (*void*) nie wywołujące skutków (por. H.C. Black, Black's Dictionary of Law, St. Paul 1991, s. 1087).

⁴¹ Por. art. 387 § 2, art. 410 i 412 KC. M. Gutowski, Nieważność, s. 54.

⁴² M. Gutowski, Nieważność, s. 54

⁴³ Tak T. Gizbert-Studnicki, O nieważnych czynnościach, s. 72. Odmienne i krytycznie J. Prussner-Zamorska, Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, Warszawa 1983, s. 98. Na marginesie należy wskazać, że polski ustawodawca odnosi nieważność do czynności prawnych, nie przenosząc czynności nieważnych poza tą kategorię; por. art. 14 § 1 lub art. 19 KC.

⁴⁴ Por. art. 388 § 1 KC.

⁴⁵ Por. art. 84, 86–87 KC.

⁴⁶ W klasie czynności bezskutecznych doktryna wyróżnia bezskuteczność zawieszoną, bezskuteczność względną i bezskuteczność *sensu stricto*. Temat ten mieści się jednak poza ramami niniejszej rozprawy. Por. wyczerpująco M. Gutowski, Nieważność, s. 65.

⁴⁷ Podsumowanie sporu o zasadność wyróżniania czynności nieistniejących – por. M. Gutowski, Nieważność, s. 66. Należy zauważyć, że rozróżnienie czynności nieistniejących i nieważnych nie jest powszechne w obcych porządkach prawnych. Przykładowo, zarówno prawo amerykańskie, jak i prawo angielskie posługuje się jednolitym pojęciem *void contract* – por.

istniejących. Czynności nieistniejące są rozpoznawane przez część doktryny⁴⁸, budząc wśród części autorów mniej lub bardziej żywiołowy sprzeciw⁴⁹. Waler praktyczny ich wyróżnienia ma się opierać na ułatwieniu wyodrębnienia czynności poddających się konwersji oraz – co szczególnie interesujące dla przedmiotu tego opracowania – na rozróżnianiu trybów zaskarżania uchwał zgromadzeń spółek⁵⁰.

Podstawowe argumenty przemawiające przeciwko zasadności wyróżniania kategorii czynności nieistniejących wiążą się z wewnętrzną nielogicznością samego pojęcia⁵¹, brakiem odniesienia ustawowego⁵², brakiem klarownej definicji tego pojęcia, jak również, systemowo – argumentem, że kategoria ta nie jest niezbędna w rozwiązywaniu zagadnień związanych z konwersją oraz zaskarżaniem uchwał. W doktrynie niekiedy argumentuje się, że „nieistnienie” oznaczać ma skrajną postać wadliwości, w której działania podmiotu nie można zakwalifikować jako oświadczenia woli⁵³. Nie rozwiązuje to jednak problemu odróżnienia takich czynności od czynności nieważnych, a wręcz sprawia, że w przypadku czynności skomplikowanej konstrukcyjnie (jak uchwała organu osoby prawnej) zakres „czynności nieistniejących” może być teoretycznie szerszy od zakresu czynności nieważnych, który to stan rzeczy jest logicznie niedopuszczalny.

Podsumowując, kontrowersyjna kategoria czynności nieistniejących, choć historycznie wyróżniana, może być bez szkody dla praktyki odrzucona. Można

H.C. Black, Black's Dictionary, s. 108. Natomiast w prawie francuskim obserwuje się w doktrynie zmianę podejścia do konieczności wyróżniania czynności nieistniejących. Były one wyróżniane (jako czynności, w których nie istnieje obiekt czynności) w ramach teorii klasycznej (por. *J. Flour*, *J.L. Albert*, *E. Savaux*, Droit civil. Les obligations. 1. L'acte juridique, s. 242), co jest kwestionowane przez nowsze teorie.

⁴⁸ Por. *Z. Radwański*, [w:] *Z. Radwański* (red.), SPP, t. 2, s. 428; *B. Lewaszkiewicz-Petrykowska*, [w:] System pr. cyw., t. I, s. 705.

⁴⁹ Por. *T. Gizbert-Studnicki*, O nieważnych czynnościach, s. 80; *S. Sołtysiński*, Rozważania o nieważnych i „nieistniejących” czynnościach prawnych, s. 27; *tenże*, Czy „istnieją” uchwały „nieistniejące” zgromadzeń spółek kapitałowych i spółdzielni, PPH 2006, Nr 2, s. 9–13.

⁵⁰ Por. *D. Dąbrowski*, Zgromadzenie wspólników w jednoosobowej spółce z o.o., MoP 2002, Nr 12; *J. Forystek*, Nieakt (*actum non existens*) w demokratycznym państwie prawa, TPP 2002, Nr 2; *E. Marszałkowska-Krześ*, Powództwo o unieważnienie uchwały oraz o ustalenie istnienia (nieistnienia) uchwały – zagadnienia proceduralne, cz. I, PPH 1998, Nr 11; cz. II, PPH 1998, Nr 12; *taż*, Skutki zaskarżenia uchwały wspólników w spółce z o.o., PPH 1999, Nr 4, s. 31 i n.; *taż*, Przesłanki merytoryczne powództwa o unieważnienie uchwały wspólników w spółce z o.o., PPH 1998, Nr 10; *A. Szajkowski*, [w:] *S. Sołtysiński*, *A. Szajkowski*, *A. Szumański*, *J. Szwaja*, KSH. Komentarz, t. II, Warszawa 2002, s. 575–576.

⁵¹ Por. *M. Gutowski*, Nieważność, s. 67: „Sprzeczność tę uwidacznia i uwypukla znany paradoks logiczny: »istnieje takie X, że X jest czynnością prawną i X nie istnieje«. Por. *T. Gizbert-Studnicki*, O nieważnych czynnościach, s. 80.

⁵² Żaden przepis ustawy nie odwołuje się do pojęcia czynności prawnej nieistniejącej. Por. *S. Sołtysiński*, Czy „istnieją” uchwały „nieistniejące”, s. 4.

⁵³ Por. *Z. Radwański*, [w:] *Z. Radwański* (red.), SPP, t. 2, s. 428.

bowiem w jej miejsce zastosować konstrukcję nieważności czynności prawnych lub – w skrajnych przypadkach – nieistnienia stosunku prawnego (do takiej zresztą kategorii odnosi się literalnie art. 189 KPC⁵⁴).

§ 4. Przesłanki nieważności czynności prawnych

Jak wskazano wyżej, kategoria nieważności jest najostrzej wyróżnioną w materiale normatywnym kategorią spośród możliwych sankcji wobec wadliwych czynności prawnych. Przesłanki nieważności czynności prawnej wskazane w ustawach można sprowadzić do jednej ze wskazanych już powyżej kategorii: brak podmiotowości prawnej, brak należytej reprezentacji podmiotu, brak zdolności do czynności prawnych, pozornosc, stan wyłączający świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, sprzeczność z prawem, obejście prawa, sprzeczność z zasadami współżycia społecznego oraz z właściwością (naturą) stosunku, niedochowanie formy *ad solemnitatem*, a w przypadku czynności rozporządzających – nieistnienie ważnego zobowiązania do rozporządzenia⁵⁵.

I. Brak podmiotowości prawnej

Brak podmiotowości prawnej rozstrzyga o niemożności bycia podmiotem praw i obowiązków⁵⁶. Podmiotowość prawna wiąże się w sposób najściślejszy z możliwością posiadania (nabywania) praw i obowiązków. A ponieważ – co również jest podstawowym stwierdzeniem – czynności prawnej dokonuje się w celu nabycia praw lub obowiązków w stosunku prawnym, nie jest możliwe, aby stroną ważnej czynności prawnej była jednostka niebędąca podmiotem prawa (niewyposażona w zdolność prawną). Jak zasadnie podkreśla się w doktrynie, brak podmiotu, będącego stroną czynności prawnej, prowadzi do skrajnej postaci nieważności i trudno w takim przypadku mówić o istnieniu samego oświadczenia woli⁵⁷. Dlatego niezbędnym elementem konstrukcyjnym czynności prawnej jest podmiotowość prawna stron czynności. Element ten, jako konstytutywny, pojawia się także w obcych porządkach prawnych⁵⁸.

⁵⁴ Patrz szerzej, w relacji do tzw. uchwał nieistniejących, rozdział IV, § 5.

⁵⁵ M. Gutowski, Nieważność, s. 54

⁵⁶ Por. m.in. Z. Radwański, Prawo cywilne, s. 139; S. Grzybowski, [w:] S. Grzybowski (red.), System pr. cyw., t. I, s. 308; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, s. 161.

⁵⁷ Por. Z. Radwański, [w:] Z. Radwański (red.), SPP, t. 2, s. 428.

⁵⁸ W odniesieniu do osób fizycznych, zdolność prawna powstaje z chwilą urodzenia zarówno w prawie niemieckim (§ 1 BGB), jak i w prawie amerykańskim (czynniki takie jak wiek wpływają na zakres zdolności do czynności prawnych), przy czym w prawie amerykańskim zdolność